

Emlékiratok, naplók és magánlevelezések mint az egyháztörténet-írás forrásai.
Egyháztörténészek 3. Országos Találkozója
Murga, 2016. június 8–9.

Az „Egyháztörténészek Országos Találkozója” elnevezésű rendezvényt a korábbi két alkalommal városi körülmények között tartották (2014-ben Pécsen, 2015-ben Nyíregyházán), így talán sokakban felmerül a kérdés, hogyan is került a konferencia ebbe a 67 lelket számláló festői kis Tolnai megyei zsákfaluba. A választ a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont titkárságvezetőjének, tudományos főmunkatársának, az ismert egyháztörténésznek, Balogh Margitnak a személye jelenti, aki nem csak a konferencia szervezője, hanem egyben a település tiszteletbeli lakosa. A község neve a történelem iránt érdeklődőknek főleg onnan lehet ismerős, hogy 1886. december 26-án itt született Gömbös Gyula, a későbbi miniszterelnök, akinek a szülőháza a mai napig megtekinthető.

A konferencia helyszíne a Fő utcán található Művelődési Ház volt, de a kellemes időjárásra és a valóban szép számú érdeklődőre, illetve előadóra való tekintettel az 1941-ben épült Magyarok Nagyasszonya római katolikus templom melletti füves téren asztalokkal, padokkal, sörsátorral és kivetítővel is felszerelt szabadtéri helyszín is várta a résztvevőket, ahol lehetőség volt akár az előadás alatt, akár utána is megvitatni az elhangzottakat.

Ebben az évben *Emlékiratok, naplók és magánlevelezések mint az egyháztörténet-írás forrásai* címmel került sor a rendezvényre. A kétnapos konferencia három fő részre, azon belül pedig nyolc szekcióra bontva vizsgálta a témául szolgáló forrásokat. Az első nap legnagyobb részében az érdeklődők a naplók, emlékiratokkal foglalkozó előadásokat hallgathatták meg, majd a nap zárásaként, már késő délután, a magánlevelekről szóló előadásokra került sor, amelyek a második nap délelőttjén is folytatódtak. A második nap délután a konferencia címében nem szereplő, de a forráscsoportokat tekintve nagyon is fontos téma tárgyalása vette a kezdetét, amely a *Műfajok–módszerek* címet viselte. Végezetül az elmaradhatatlan könyvismertetések következtek, majd a zárszóra került sor.

A konferencia nyitányaként először BALOGH MARGIT főszerző szólt a résztvevőkhöz. Röviden bemutatta az első két konferencia helyszíneit, majd kifejtette, hogy nagyon örül annak, hogy különböző egyháztörténeti kutatócsoportok rendezik a konferenciákat, ezzel is segítve az egyháztörténészek közösségének erősödését. Végezetül felvázolta Murga rövid történetét. FELKL MÁRTON polgármester is köszöntötte az egybegyűlteket. Külön kiemelte, hogy milyen nagy megtiszteltetés a falu számára, hogy náluk gyűltek össze az egyháztörténészek. FODOR PÁL, mint a konferenciát rendező MTA BTK főigazgatója, is elmondta köszöntő beszédét. Kiemelte a konferencia címében szereplő forráscsoportok jelentőségét, amelyek azonban igen nagyfokú forráskritikát is igényelnek. Am ezzel együtt is fontos forrásai nem csak az egyháztörténetnek, hanem a történettudomány egyéb ágainak is. Végezetül pedig HEIDL GYÖRGY, a Pécsi Egyházmegye Keresztény Örökség Kutatóintézetének igazgatója adta át a résztvevőknek és a megjelenteknek Udvardy György pécsi megyéspüspök üdvözlését. A köszöntő azonban már átvezetett az első témához is, hiszen Heidl György Szent Ágoston *Vallomások* című munkáját, mint történeti előzményt hozta fel a

konferencián elhangzó előadásokkal kapcsolatban. A korai kereszténység fontos emlékeit jelentő ágostoni vallomások emlékiratként is vizsgálhatók – mutatott rá.

Az első előadó VÁRSZEGI ASZTRIK pannonhalmi főapát volt, aki Legányi Norbert főapát naplóján keresztül mutatta be a főapát küzdelmeit egy olyan korban, amikor az egyház és az egyházi ember politikailag nem kívánatos volt a hatalom számára, mindezt nagyon személyesen megírva. FÖLDEVÁRYNÉ KISS RÉKA, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága elnöke előadásában egy helyi kötődésű református lelkész, Pap László naplóján keresztül mutatta be azokat az áldozatokat, amelyet az 1956-os megtorlások után hozott. A lelkész Murgára kerülve, családjától távol sem tört meg, hivatását folytatva példát szolgáltatott azon református lelkésztársai számára, akik szintén vidéki száműzetésbe kényszerültek 1956 után. A szekció harmadik előadását MOLNÁR SÁNDOR KÁROLY, a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye munkatársa tartotta. Az előző előadásoktól eltérően nem egy személy önéletírását mutatta be, hanem a 20. században nyomtatásban is megjelent református lelképásztori visszaemlékezéseket vette számba. Előadásából kirajzolódtak a naplókiadás nehézségei, függetlenül attól, hogy melyik korszakban is próbálkoztak vele. Ugyanakkor 2008 óta a református egyházkerületek tudományos gyűjteményei szisztematikus rendszerességgel adják közre az 1942 és 1944 között készült önéletrajzokat.

A második szekció nyitóelőadását TAMÁSI ZSOLT, a marosvásárhelyi Római Katolikus Teológiai Líceum igazgatója tartotta, aki egy konkrét esemény – az 1848. október 23-án, Preszáka határában történt tömegmészárlás – kapcsán mutatott rá, hogy milyen fontos szerepet játszik a különböző forrástípusok egymással való összehasonlítása. Jelen esetben a magyar áldozatok számának eltúlzása mögött egyéni indíték is meghúzódott. A Szegedi Tudományegyetem tanára, a Gál Ferenc Főiskola dékánja, ZAKAR PÉTER is az 1848/49-es forradalom időszakát vizsgálta. Az előadásban két ferences szerzetes feljegyzésein keresztül mutatta be Arad 1848 októberétől 1849 júliusáig tartó ostromát. A két ferences közül Sujánszky Euszták magyar érzelmű, liberális volt, aki magyar és latin nyelven írt, míg Feistritzer Rajmond császárhoz hű, konzervatív értékrendet valló, naplóját németül író szerzetes volt. A két politikai világnézet kiütkezött a naplókban is, hiszen mindketten a másik felet vádolták kegyetlenkedések elkövetésével, ugyanakkor a ferences világnézet is tökéletesen átszűrődött a feljegyzéseken. Szintén közös volt bennük, szemben például az első világháborúval, hogy a háború helyett a békéért imádkoznak. A harmadik előadó RADA JÁNOS, a Miskolci Egyetem BTK Történettudományi Intézetének tanársegédje volt, aki előadásában a Kuti Márton székesfehérvári pap naplójában kimutatható egyházképet és identitást mutatta be. A naplót Kuti folyamatosan vezette 1874 és 1909 között. Az egyháztól liberális beállítódása miatt elidegenedett pap belső vívódását mi sem mutatta jobban, mint az, hogy úgy érezte: semmilyen más hivatás esetén nem kellett volna ennyire megtagadnia önmagát és identitását. Előadásában rámutatott, hogy az önéletíró előszerepével integrálta naplójába a korszakban megjelent antiklerikális röpiratok és sajtótermékek világnézetét, illetve kifejezéseit is. Kuti – egyre inkább eltávolodva kora egyháztól – magát inkább filozófusnak, mint papnak tartotta, aki inkább a deizmushoz állt közelebb. SCHWEININGER PÉTER, az

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola hallgatója előadásában Szár község lelképásztorának, Wencz János esperes-plébánosnak 1945 és 1952 közötti naplóját mutatta be. A napló a sváb község egyik legnehezebb, a kitelepítések és az államosítások időszakában íródott. Az előadó külön kiemelte ennek kapcsán, hogy Wencz milyen fontos szerepet játszott a község életében, hiszen a nehézségek elviseléséhez szükséges erőt adta a híveinek. Ugyancsak fontos szempont, hogy a magyar nyelven írt napló is jól mutatja a svábok kettős identitását.

A harmadik szekció már az ebéd után vette kezdetét. Az első előadó HENRI DE MONTETY francia kritikus, esszéista lett volna, aki azonban nem tudott eljönni a konferenciára. Delattre jezsuita naplóiról szóló előadását a szekció elnöke, a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium kutatótanára, Gianone András foglalta össze. A jezsuita szerzetes 1926 és 1932 között több alkalommal járt Magyarországon, élményeit naplójában rögzítette, valamint élénk levelezésben állt a számára oly kedves magyar barátaival is. Az előadó három fő témát emelt ki a napló magyar vonatkozású részeiből. Egyrészt viharos kapcsolatát az egyházi hatóságokkal, amelyek Hitler hatalomra kerülése után eltiltották magyarországi látogatásaitól, másrészt a baráti beszélgetésekben és levelezésekben testet öltő információforrásait, továbbá Delattre atya erősen moralista érzélemvilágát. MIRÁK KATALIN, a Magyarországi Evangélikus Egyház Tényfeltáró Bizottsága történésze Kutas Kálmán evangélikus lelkész kihallgatásának történetét mutatta be a lelkész 1963–1964-ben írt feljegyzései alapján. A kéziratot a család és a barátok több évtizeden át őrizték. A napló az 1961-ben kezdődött, majd 1963 júniusában véget ért koncepciók eljárásról szól, amely során az állambiztonság egy, a protestánsok által szervezett államellenes összeesküvést rendezett meg, először titokban, majd nyíltan is lehallgatták, megfigyelték az érintetteket, köztük a Szombathelyen 1952 óta kényszernyugdíjban élő Kutast is. A lelkész 1952 után illegális fordításokból élt, „reakciónak” bélyegzett vallásos kiadványokat ültetett át magyar nyelvre. 1963 júniusában egy házkutatás után őrizetbe vették, három héten keresztül kihallgatták, végül rendőrhatalósági figyelmeztetést kapott, ügyét lezárták. A naplóban vallatását Jézusnak Festus júdeai helytartó előtti kihallgatásával hozta párhuzamba, ahol a helytartót a szombathelyi rendőrség és az evangélikus egyházi vezetők testesítették meg, önmaga pedig a szenvedő fél. A kihallgatás mellett a napló a korabeli egyház működési nehézségét, valamint az ellehetetlenítésére irányuló törekvéseket is hűen adja vissza. KOVÁCS KÁLMÁN ÁRPÁD, a Veritas Történetkutató Intézet tudományos munkatársa Szalai Miklós nyugalmazott esperes és halimbai plébános 1975 és 1989 között írt naplóit elemezte. A forrás tulajdonképpen egy 1975-ből származó határidőnapló, amely 2015-ben került elő. A dokumentum felfogható olvasmánynaplóként, de a feljegyző lelki naplójaként is. Ezt jól mutatja, hogy a lapokon a nemzeti és az egyházi sorskérdések mellett megjelent a tudományok iránti érdeklődés, de saját maga lelki életének számos vonatkozása is. Kovács Kálmán Árpád örvendetesnek tartja, hogy Halimba község önkormányzata támogatja a napló bevezetéssel és jegyzetekkel ellátott kiadását is. BARANYAI BALÁZS, a PTE Interdiszciplináris Doktori Iskola doktorandusz hallgatója Tanácsics Adorján premontrei kanonok feljegyzéseiről tartott előadást, különös tekintettel a naplóra, mint történeti forrásra. A 24 évet felölelő, eredetileg 21, de már csak 17 füzetből álló, több mint

1600 oldalas naplót a Csornai Premontrei Prépostság Levéltára őrzi. Baranyai a napló kapcsán részletesen bemutatta a vizsgálat során alkalmazott, forrás-specifikus módszertant. Külön is kiemelte, hogy Tancsics rendtársai szerint az egész napló olyan, mintha nem is ő írta volna. Az ezt követő három előadás közös szereplője Esty Miklós pápai világi kamarás, Csernoch János, Serédi Jusztinián, majd rövid ideig Mindszenty József bíboros gentiluomoja, az Actio Catholica alelnöke, a Szent István Társulathoz delegált adminisztrátor naplóból, memoárból és levelezésből álló hagyatéka volt, amelyről az MTA-PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport munkatársai beszéltek. SÁGI GYÖRGY, a kutatócsoport gyakornoka, a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár külső munkatársa beszélt az Esty-hagyaték rendezéséről, az iratjegyzékek elkészítéséről és a digitalizálásáról. Említést tett a hagyaték Esty 1973-as halálát követő sorsáról, a Szent István Társulat irattárába való kerüléséről is. Ezek után bemutatta a 1,32 iratfolyó méternyi, nyolc sorozatból álló iratanyagot. TÓTH KRISZTINA egyetemi adjunktus, a kutatócsoport tagja Esty naplóiról és visszaemlékezéseiről tartott előadásban tartalmi és formai szempontok alapján vizsgálta a szövegeket. Utóbbiak sokszínűségét az előadó Esty Miklós sokrétű feladataival magyarázta. Rámutatott a naplók és visszaemlékezések közötti különbségekre is, valamint arra, hogy mindez megfelelő forráskritikát alkalmazva fontos forrása lehet az egyháztörténeti kutatásoknak. Esty Miklós levelezését RÉTFALVI BALÁZS, a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár levéltárosa, a kutatócsoport tagja mutatta be. Előadásában kitért a levelezés rendezésének nehézségére, valamint arra is, hogy a levelekből egy esetleges forráskiadás során mit lehet felhasználni. A dokumentumok nagy része ugyanis formális tartalmú, de ezek is fontosak Esty kapcsolati hálójának feltérképezésében. Összesen 187 küldőt lehet beazonosítani, ezek legnagyobb része magyar. Rétfalvi külön kitért a Serédi Jusztiniánnal folytatott 116 levélből álló, hiányos levelezésre, amely abból a szempontból is értékes, hogy Esty megőrizte az elküldött levelek másolatait is. Rétfalvi szerint szükséges a naplók mellett a levelek egy részének a publikálása. A szekció utolsó előadója ARATÓ GYÖRGY, a Mika Sándor Egyesület elnöke, doktorandusz hallgató volt, aki Szalay György mihályi plébános naplóját mutatta be társadalomtörténeti megközelítésben. Előadása elején beszámolt a Győri Egyházmegyei Levéltár iratgyűjtéséről, melynek során a mihályi plébánia sufnijában találtak meg Szalay 1500 bejegyzést tartalmazó naplóját. A szerző kritikusan figyelte a 19. század végi, 20. század eleji kishemesség hanyatlását. A címben szereplő három kifejezés (szoknya, palást, bugyogó) a nőket, a papokat és szerzeteseket, valamint a dzsentrieket takarja, akik Szalay szemében az egyház és Szűz Mária ellenségei voltak. A napló társadalomtörténeti fontosságát az adja, hogy nevesítve vannak a bejegyzésekben a kegyúri jogot gyakorló kishemeselek, így fontos adalékkal szolgálhatnak a kegyúri jog egyháztörténeti vizsgálatához.

Egy rövid szünet után következett a negyedik szekció ülése, amelyet SOÓS VIKTOR ATTILA, a Nemzeti Emlékezet Bizottság tagjának előadása nyitott meg. Az előadó Brenner János vértanú pap 1948–1950 közötti, zirci oblatusi és novíciusi időszakában keletkezett lelki naplóját mutatta be, különösen arra fókuszálva, hogy milyen hatások vezethették ezt a fiatalembert, hogy papírra vesse a lelkében zajló folyamatokat. Soós Viktor Attila is rámutatott, hogy a napló mennyire használható forrásként egy korról,

amelyben a szerzetesi közösségek élete különösen nehéz és viszontagságos volt. A következő előadásban CÚTHNÉ GYÓNI ESZTER, az ELTE Tanító- és Óvóképző Kar Társadalomtudományi Tanszékének adjunktusa Horváth Gyula Konstantin zirci perjelnek a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára őrizetében lévő, huszonöt kötetből álló naplóorozatát mutatta be. A napló egyedülálló forrása az 1945 utáni ciszterci rendtörténetnek, hiszen ezen kívül több feljegyzést a korszakból a történettudomány nem ismer. A napló mindezek mellett még abban is egyedülálló és kivételes forrás, hogy szinte a gyerekkortól a szerző haláláig végigköveti annak életútját. A napi rendszeres feljegyzések mellett időnként visszaemlékezések is találhatóak. A napló sokrétű témái miatt az egyháztörténeti mellett a helytörténeti kutatások számára is fontos forrás lehet. HÁMORI PÉTER, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet kutatója két, erdélyi lelkész által írt ismeretlen naplót mutatott be a résztvevőknek. Az egyiket Sári Péter unitárius lelkész, a másikat Görög Péter ortodox lelkész vetette papírra, melyeket Hámori Péter édesapja őrizte meg az utókor számára. Az előadó kifejtette, hogy a két naplóban az a legérdekesebb, hogy nem az adott jelenről, hanem a jövőről szólt, ugyanis mind a két szerző napról-napra tervezte benne elkövetkező napjait. KÁLMÁN PEREGRIN OFM, a mátraverebélyszentkúti nemzeti kegyhely vezetője, Tomek Vince piarista generális naplójáról beszélt, amely azért is jelentős forráscsoport, mert az írója 1947-től, 1987-ben bekövetkezett haláláig, Rómában élt, így kívül esett a keleti politikán, ugyanakkor, mint a Piarista Rend általános előjárója, folyamatos kapcsolatban állt nemcsak az egyházi méltóságokkal, hanem a kommunista rendszer politikusaival is. Utóbbiak több ízben segítségét, tanácsait is kérték. Kálmán a naplóból három témát emelt ki, mégpedig a Barankovics Istvánnal folytatott levelezést, a Mindszenty Józsefhez fűződő kapcsolatot, valamint Tomek esetleges primási jelölésének ügyét. A naplóbejegyzésekből megtudhatjuk, hogy Tomek javasolta először a hatvanas évek elején a Szentseknek azt a megoldást Mindszenty ügyével kapcsolatban, amely aztán később meg is valósult.

A konferencia második nagyobb témája a *Levelek* címet viselte. Az első szekció nyitóelőadását MIHALIK BÉLA VILMOS, az MTA BTK Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa, a Jezsuita Levéltár igazgatója tartotta, amelyben Andrea Santacroce bécsi nuncius 1696 és 1700 között bátyjának írt leveleit mutatta be. Mihalik előadásában rámutatott, hogy Európa korai újkori történetét kutatva általában a nunciusi jelentéseket vizsgálják a kutatók, de ezek mellett a nunciusi magánlevelezések is éppen olyan fontos szerepet kaphatnak, hiszen sok olyan részlet is kiderülhet ezekből, amelyeket a hivatalos iratok nem, vagy más részletekre fókuszálva őriztek meg. Ilyen például Santacroce mindennapi élete Bécsben, vagy különböző egyházpolitikai ügyek, amelyről a nuncius nem úgy és nem olyan részletességgel tájékoztatta a bíboros-államtitkárt, mint ahogy a bátyját. SARNYAI CSABA MÁTÉ, a KRE BTK Szabadbölcsestan Tanszékének docense az 1848–1849-es bácskai szerb betörésekről írott papi leveleket mutatta be, amelyeket a Bácskából menekülő papok írtak a kalocsai-bácsi érsekségre, sok esetben segélykérés szándékával. Sarnyai a forráskritika és a forrásolvasás fontosságát hangsúlyozta, hiszen ezek a levelek sokszor túlzóan szólnak a szerbek által elkövetett atrocitásokról, mégpedig nem csak az adatok, hanem a frazeológia szintjén is, valamint azt is vizsgálni

kell, hogy a szerző közvetett vagy közvetlen tapasztalatból írt-e. Külön kiemelte a levelek kapcsán a forráskiadás fontosságát, amely nehézsége és hasznossága ellenére nem megbecsült része a történetírásnak. BÁRÁNY ZSÓFIA, az ELTE BTK doktorandusza Lonovics József egri érseknek az 1840–1841. évi római magyar kiküldetéséről szóló levelezéseit mutatta be. Lonovics naplójában nem a tárgyalások álltak a középpontban, hanem az, ahogy ezt a püspök megélte és újraalkotta a levelekben, így állítva a történekek középpontjába önmagát. Így volt képes mértéktartó természetét érvényesíteni a tárgyalások alatt is, amelyben nem mások, hanem a saját meggyőződése jelentette a legfontosabb szempontot. Így sikerült XVI. Gergely pápa bizalmát és elismerését is kivívnia. Ezzel az előadással ért véget a konferencia első napja, amelyet a Villó együttesnek a római katolikus templomban tartott pompás koncertje, majd a templom mögötti füves téren elköltött közös vacsora, jó hangulatú, kötetlen beszélgetések zártak.

A második nap első szekciója is a levelek témakörében kezdődött. MIKLÓS PÉTER, a hódmezővásárhelyi Emlékpont intézményvezetője, az SZTE adjunktusa előadásában az izsáki plébánia Historia Domusa két szerzőjének a bejegyzéseit vizsgálta meg. A Historia Domus mint kéziratos forrás az egyéni élet lenyomata, amely a társadalomtörténeti kutatásokhoz szolgált kiemelten fontos információkat. A két bejegyzés időben távol áll egymástól, de abban hasonlatosak, hogy mindkettő forrongó korszakban született. Az első, 1901-ben kezdődő szöveg Kiss Gábortól származik, a fontos részek a Tanácsköztársaság, illetve az azt követő ellenforradalmi időszakban születtek, a második Marosi Izidortól, aki az 1956-os forradalom előtt pár héttel kezdte meg feljegyzéseit. Kiss Gábor bejegyzései jól tükrözik írójának nacionalista, antiszemita és szélsőjobboldali nézeteit. Ezeket alátámasztva Miklós Péter kiemelte a Tanácsköztársasággal, a román megszállással, a zsidók elleni atrocitásokkal és a polgári demokrata beállítottságú református lelkész felpozíciójával kapcsolatos bejegyzéseket. Marosi Izidor esetében pedig megtudtuk, hogy 1956-ban ő nyugtatta meg a templomába betóduló tömeget, így a települést elkerülte a forradalom leverése utáni megtorlás is. Marosi külön kiemelte az '56 utáni templomtető-cserét, és papi élete legszebb időszakaként említette az 1957 utáni néhány esztendő. GYOMBOLAI GYULA, a veresegyházi Fabriczius Esti Gimnázium mestertanára előadásában dr. Werner Alajos pap, egyházzeneész, a Zeneakadémia professzora és gróf Mikes János püspök közötti levélváltást mutatta be. Az 1943 és 1944 között keletkezett leveleket a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltárban őrzik. A Werner által írt levelek különlegességét az jelenti, hogy a történelmi és a politikai helyzetekre a saját szemszögéből reagált, ezeket a reflexiókat vetette papírra. Külön érdekesség, hogy ezekről nem mond véleményt, nem foglal állást. Ugyanakkor kirajzolódik egy, a hivatásához mindhalálig hű ember képe is. BÖGRE ZSUZSANNA, a PPKE Szociológiai Intézetének egyetemi adjunktusa a munkahelyén belül felállított kutatócsoportról, és a csoporton belül zajló munkáról beszélt. A kutatócsoport az *Egyház hangja. A keresztényüldözés emlékeztetője. Elbeszélt életsorsok archívuma (1945–1990)* címet kapta, amelynek fő feladata, hogy egy olyan archívumot hozzanak létre, amelyben az egyház- és a keresztényüldözés áldozatainak élettörténeteit őrzik meg és dolgozzák fel, legyenek azok egyházi vagy világi személyek. Jelen pillanatban mintegy

száz ilyen életút rendszerezése zajlik, a munkában az egyetem diákjai is aktívan részt vesznek. Az előadó külön kiemelte, hogy szívesen fogadnak, várnak ilyen életút-interjúkat másoktól is. A szekció utolsó előadását WIRTHNÉ DIERA BERNADETT, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága tudományos kutatója tartotta meg a Szunyogh Xavér hagyatékában található naplók és levelek felhasználásával. Az előadó felelevenítette Szunyogh életének három fontosabb eseményét. Először a Szent Benedek Leányai szerzetesnőivel való kapcsolatát, majd bemutatta Szunyogh szerepét a bencés oblatusság létrejöttében, végül pedig a börtönből való szabadulását. Az előadó ezeket a főbb vonalakat a naplók és a fennmaradt levelezés felhasználásával rekonstruálta. Véleménye szerint a legfontosabb eredmény az életút vizsgálatában az, hogy hitelt érdemlően bebizonyosodott: a kommunista diktatúra sem tudta teljesen eltörölni a szerzetességet és az oblatusságot, hiszen ezek intézményes keretek nélkül is fennmaradtak.

Rövid szünet után következett a kétnapos konferencia utolsó nagyobb témája, a két szekcióból álló *Műfajok–módszerek* című szorozat. KLESTENITZ TIBOR, az MTA BTK Történettudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa tartotta az első előadást Szabó László 1910 és 1920 közötti levelezéséről. A téma egyediségét az adta, hogy Szabó László újságíró volt a konferencia egyetlen világi „főszereplője”. Az irategyüttest az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában és a Prímási Levéltárban őrzik. A levelezések egyháztörténeti jelentőségét az adja, hogy *Az Est* című liberális sajtóorgánium munkatársaként dolgozó Szabó igen élénk levelezésben állt Bangha Bélával, a jezsuita „sajtópáterrel”, valamint Csernoch János hercegprímással, és így igen jelentős hatással volt a korszak egyházi sajtópolitikájára, valamint a Központi Sajtóvállalat 1921-es, Bangha Nevéhez fűződő átalakítására. CZENTHE MIKLÓS, az Evangélikus Országos Levéltár igazgatója Raffay Sándor evangélikus püspöknek a Levéltár őrzetében lévő eddig kiadatlan, 2002-ben felfedezett önéletrajzi feljegyzéseiről beszélt. A 74 gépelt oldal terjedelmű kézirat első része önéletrajzi ihletésű, míg a második része megjegyzéseket, emlékeket tartalmaz. A Raffay-hagyaték további részét is a levéltár őrzi, amelyről részletes, darabszintű jegyzék is készült. Ennek eredményeként a hagyaték és Raffay személye is felkeltette a korszak kutatóinak a figyelmét. A szekció utolsó előadását ISÓ GERGELY egyetemi hallgató, a Mika Sándor Egyesület alelnöke tartotta Ordass Lajos evangélikus püspök kiadatlan naplóiról. A kommunisták által üldözött, majd félreállított püspök naplóit a történészsakma sokáig elvesztétként kezelte, azonban néhány éve előkerültek. Ezzel pedig fontos adalékokat kaphatnak a kutatók Ordass 1948-as letartóztatásáról, valamint az 1956 és 1958 közötti második püspökségének időszakáról. Még tovább emeli a napló jelentőségét, hogy mélyebb betekintést nyerhetünk az állam és az evangélikus egyház viszonyának alakulásába is. A napló fontosságára való tekintettel már meg is indult az előkészület a sajtó alá rendezésre, illetve kritikai kiadására, amely munkát az Ordass Lajos Alapítvány is támogatja.

Az ebéd utáni második szekció első felszólalója PÁL FERENC, a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltárának levéltárosa volt, aki Tóth József 1925-ben megjelent, *Emlékezzünk a régiekről* című munkájáról beszélt, amely nem volt más, mint egy anekdotagyűjtemény a szombathelyi egyházmegye volt püspökeiről. A kötet megírását az a szándék vezette, hogy

Tóth megmutassa: az akkori püspök, Mikes János mellett voltak más nagy jelentőségű főpásztorai is az egyházmegyének. Ezzel azonban fontos, még ha csak közvetett adalékokat, információkat is szolgáltatott az egyházmegye történetéhez. Pál Ferenc úgy vélekedett, a gyűjteményben az tekinthető a legizgalmasabbnak, amelyet Tóth nem is írt le. MÓZESSY GERGELY, a Székesfehérvári Egyházmegyei Gyűjtemény vezetője, levéltárosa a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár forráskiadványait mutatta be, meglehetősen önkritikus módon. Mózessy ugyanis főleg a kiadványok összeállítására, szerkesztésére során elkövetett hibákról beszélt, amely azonban éppen azt a célt szolgálta, hogy azok, akik szintén ilyen munkák szerkesztésére vállalkoznak, már ne kövessék el ugyanezeket a hibákat. FEJÉRDY TAMÁS, az MTA BTK Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa előadásában Magyary Gyula prelátus, egyetemi tanár visszaemlékezéseit mutatta be, amelyek egészen különleges módon keletkeztek. Az életének első szakaszáról készült visszaemlékezések még hagyományos módon, írásban keletkeztek, még ha német nyelven is. Az ezt követő időszakot azonban a család kérésére 1967-ben magnószalagra mondta. Az előadás során nemcsak a szöveg tartalma került előtérbe, hanem a szöveg feldolgozására vonatkozó módszertani kérdések is, amelyek közül Fejérdy kiemelte, milyen nehézségekbe ütközik az ilyen vegyes típusú visszaemlékezések szövegkiadása (Például el kell dönteni, hogy a szöveget változtatás nélkül, vagy pedig szerkesztett változatban adjuk közre.).

A konferencia zárásaként könyvbemutatóra került sor. VARGA SZABOLCS, a Pécsi Hittudományi Főiskola docense a Gózszy Zoltán szerkesztésében megjelent *Baranya és Tolna vármegye plébániáinak összeírása, 1753–1957.* című munkáját mutatta be. Ezt követően ZOMBORI ISTVÁN történész, muzeológus méltatta Tengely Adrienn: *Az 1931. és 1942. évi egri egyházmegyei zsinatok* című művét. Zárásként pedig MIHALIK BÉLA VILMOS ajánlotta az olvasók figyelmébe Bánkuti Gábor: *A jezsuiták Romániában* című könyvét. Végül ZOMBORI ISTVÁN és VARGA SZABOLCS értékelték a konferenciát. Megállapították, hogy jó kezdeményezés volt a konferenciasorozat megindítása. BALOGH MARGIT főszerzőként, FELKL MÁRTON pedig mint a rendezvénynek helyt adó település polgármestere búcsúzott a résztvevőktől. 2017-ben, immár a negyedik konferenciának a Pannonhalmi Főapátság fog otthont adni, amint azt Várszegi Asztrik főapát még a konferencia során bejelentette.

Az elhangzott előadások és bemutatott források sokszínűsége azt mutatja, hogy nagyon is van létjogosultsága az ilyen szakmai fórumoknak. Ugyanakkor a hely szelleme is hozzájárult ahhoz, hogy a szakmai előadások mellett a résztvevők és az érdeklődők kötetlenül is elbeszélgethessenek, nem is mindig a szorosán vett szakmáról. Ez pedig segíti azt az összekovácsolódást is, amelyet Balogh Margit is kiemelt bevezetőjében, és amely szintén fontos feladata egy-egy ilyen nagyszabású rendezvénynek.

(ism.: Sz. Nagy Gábor)